

KRONIKA

**ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ
PROF. DR HAB. DR H.C. MARIANA NUNBERGA
CZŁ. RZECZ. PAN**

Profesor dr hab. Marian Nunberg urodził się 8 września 1896 r. we Lwowie w rodzinie inteligenckiej. Uczęszczał we Lwowie do szkoły powszechnej im. Św. Kingi a następnie do V Gimnazjum w tymże mieście, w którym ukończył w 1913 roku 6 klas. W maju 1915 roku został wzięty do wojska austriackiego, w którym służył w stopniu podporucznika piechoty aż do upadku Austrii walcząc na froncie wschodnim, gdzie był ranny, i we Włoszech. W maju 1919 wstępuje do Obrony Krajowej i pełni funkcje oficera gospodarczego najpierw we Lwowie później w Grodnie. W czasie służby wojskowej zdaje we Lwowie maturę jako eksternista.

W roku 1921 realizuje swe wczesne zainteresowania przyrodnicze a zwłaszcza entomologiczne. Zapisuje się na Wydział Lasowy Politechniki Lwowskiej. Kończy go specjalizując się w zakresie entomologii leśnej i ochrony lasu w jesieni 1925 roku.

Zainteresowania naukowe Mariana Nunberga rozwijały się jeszcze w czasach gimnazjalnych w sprzyjających temu warunkach niezwykle czynnego intelektualnie środowiska przyrodników lwowskich. Właśnie pod wpływem tamtejszych koleopterologów a zwłaszcza Mariana i Jarosława Łomnickich rozpoczął kolekcjonować chrząszcze i kontynuował tę pasję w czasach studenckich. W roku 1922 wstępuje do powstającego Polskiego Związku Entomologicznego. W czasie studiów na Wydziale Leśnym Jego zainteresowania profilują się i koncentrują na rodzinie kornikowatych i wyrzynnikowatych. Później będzie ich znakomitym znawcą w skali światowej. Specjalizując się pod kierunkiem profesora Aleksandra Kozikowskiego, wybitnego wówczas leśnika-entomologa i autora pięknego dzieła „Smoliki i korniki”, publikuje wraz z nim w Polskim Piśmie Entologicznym w roku 1925 swą pierwszą pracę naukową pt. „Z biologii kornika *Phloeosinus thujae* Perris”.

Już jako student kieruje stacją hodowli pasożytów owadów leśnych eksportowanych przez Bureau of Entomology z siedzibą w Niepołomicach do USA w celu biologicznego zwalczania brudnicy nieparki. W stycz-

niu 1926 roku obejmuje stanowisko asystenta w Katedrze Zoologii i Entomologii w Wyższej Szkole Rolniczej w Cieszynie zostając członkiem Związku Nauczycielstwa Polskiego. Przez następne trzy lata pracuje intensywnie nad poznaniem kornikowatych czego rezultatem są 4 prace z tego zakresu oraz obszerne studium nad rozszedleniem geograficznym *Scolytoidea* na ziemiach Polskich.

Podstawą uzyskania w tymże roku stopnia doktora nauk technicznych na Wydziale Lasowym Politechniki we Lwowie była rozprawa pt. „Morfologia narzędzi pyszczkowych larw i chrząszczy korników”.

1.X.1928 roku obejmuje obowiązki wykładowcy i zastępcy kierownika Państwowej Szkoły dla Leśniczych w Cieszynie oraz wstępuje do Związków Zaw. Pracowników Leśnictwa i Drzewnictwa deklarując tym swą późniejszą niestrudzoną służbę dla lasów Polski. W styczniu 1931 r. zostaje przeniesiony do Zakładu Doświadczalnego Lasów Państwowych w Warszawie (późniejszy Instytut Badawczy Leśnictwa), gdzie obejmuje kierownictwo Oddziału Ochrony Lasu i tworzy go od podstaw. Jest niezwykle czynny naukowo i organizacyjnie nadając ochronie lasu w Polsce gruntowne naukowe i metodyczne podstawy. Według Jego instrukcji organizowany jest na szeroką skalę zbiór materiałów prognostycznych dotyczących zdrowotności lasów oraz organizowane akcje zwalczania szkodliwych owadów i chorób lasu. W roku 1936 bierze udział w II Światowym Kongresie Leśnym oraz II Międzynarodowym Kongresie Związków Leśnych Organizacji Badawczych (IUFRO) w Budapeszcie, gdzie prezentuje 2 referaty. W sierpniu 1938 roku uczestniczy w VII Międzynarodowym Kongresie Entomologicznym w Berlinie, gdzie wygłasza znany i dotychczas źródłowy referat o przebiegu gradacji zawisaka borowca *Hyloicus pinastri* w Polsce. W tymże roku habilituje się na Wydziale Lasowym Politechniki we Lwowie przedstawiając rozprawę pt. „O wpływie różnych czynników na występowanie i populację strzygoni choinówki (*Panolis flammea* Schiff.). Równocześnie po odejściu na emeryturę, a następnie śmierci światowej sławy entomologa prof. Zygmunta Mokrzeckiego toczy się na Wydziale Leśnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie niezwykle staranne postępowanie w sprawie obsady stanowiska kierownika Katedry Ochrony Lasu i Entologii i powierzenia wykładów z entomologii i ochrony lasu. Na pierwszym posiedzeniu Komisji ustalono listę 11 kandydatów na to stanowisko, już wówczas będących w swoich specjalnościach wybitnymi autorytetami. Komisja odbyła szereg spotkań zanim Rada Wydziału Leśnego na posiedzeniu 26 października 1936 r. odpowiednią uchwałą postanowiła powierzyć dr Marianowi Nunbergowi wykłady i ćwiczenia zlecone z entomologii, a wcześniej jeszcze egzaminy z ochrony lasu i entomologii.

Druga wojna światowa zastała więc Mariana Nunberga na stanowis-

ku Kierownika Zakładu Ochrony Lasu w Instytucie Badawczym Leśnictwa oraz przerwała Jego wykłady w SSGW i rozpoczęte przez RWL SGGW postępowanie o nadanie tytułu profesora. Wraz z Naczelną Dyrekcją Lasów zostaje ewakuowany we wrześniu 1939 r. do Pińska, skąd po ustaniu walk, przez Lwów i Przemyśl powraca do Warszawy. Zatrudnia się jako stróż leśny w nadleśnictwie Wielgie k. Łochowa by w listopadzie 1940 podjąć obowiązki specjalisty ochrony lasu w Głównym Oddziale Leśnym w Krakowie, na którym to stanowisku pracuje do końca wojny. W tym czasie udało Mu się nakłonić okupanta do przeprowadzenia dwukrotnego opylania drzewostanów sosnowych w Puszczy Niepołomickiej przeciwko osnui gwieździstej na powierzchni około 4000 ha, co uratowało ten ważny przyrodniczo i historycznie kompleks leśny.

W roku 1945 natychmiast po wyzwoleniu Krakowa restauruje Zakład Ochrony Lasu, początkowo krótko z siedzibą w Krakowie następnie w Warszawie i pracuje jako jego kierownik do października 1949 r. Równocześnie Rada Wydziału Leśnego już 9.IV.1945 roku postanawia wystąpić do Ministra Oświaty o wznowienie wniosku o „mianowanie doc. dr Mariana Nunberga profesorem nadzwyczajnym Ochrony Lasu i Entomologii” oraz powierzenie Mu z dniem 1.IX.1945 r. obowiązku zastępcy profesora w Katedrze Ochrony Lasu i Entomologii wraz z kierownictwem Zakładu przywiązanego do tej Katedry.

Wreszcie więc po ponad 5 latach wojny i 2 latach postępowania proceduralnego 16.II.1946 roku Marian Nunberg zostaje mianowany profesorem nadzwyczajnym ochrony lasu i entomologii na Wydziale Leśnym SGGW w Warszawie. Następuje okres zdwojonej pracy badawczej, dydaktycznej i organizacyjnej. Od października 1947 do czerwca 1948 r. jest Dziekanem Wydziału Leśnego SGGW.

Bierze udział w kilku konferencjach w Pradze dla omówień zwalczania szkodników w rejonach pogranicznych. Kieruje akcją zwalczania masowo występujących szkodników w Polsce a szczególnie zwalczania przy użyciu samolotów gradacji osnui gwieździstej na pow. 60 tys. ha. Ukazuje się niezwykle ważne dla leśników opracowanie profesora: propozycja regionalizacji lasów Polski na trzy strefy zdrowotności, co określiło na wiele lat strategię postępowania ochronnego w lasach Polski.

Biorąc pod uwagę ogromne zasługi Mariana Nunberga dla organizacji ochrony lasu w Polsce Komitet Nagród Państwowych przyznaje Mu w roku 1952 Zespołową Nagrodę Państwową III stopnia w zakresie postępu technicznego.

Katedra Ochrony Lasu SGGW, którą kieruje powiększa się programowo i obok ochrony lasu i entomologii rozwija się zoologia leśna, łowiectwo oraz w 10 lat później także fitopatologia.

Profesor prowadzi wykłady z entomologii wraz z ochroną lasu, zoologii i łowiectwa a w latach 1951—1953 jest prodziekanem Wydziału Leśnego.

W dorobku publikowanym Mariana Nunberga coraz poważniejszy udział stanowią podręczniki, pomocnicza literatura dydaktyczna. Wymienić można pierwszy w Polsce podręcznik zoologii leśnej (napisany wspólnie z Aleksandrem Haberem), kierownictwo autorskie Skryptu Entomologia Leśna, wreszcie monumentalne dzieło „Klucz do oznaczania uszkodzeń drzew i krzewów powodowanych przez owady” (PWN 1964) będący rezultatem wieloletnich oryginalnych studiów. Za pracę tę otrzymuje w roku 1965 nagrodę indywidualną Ministra Szkolnictwa Wyższego I stopnia. Profesor jest autorem pierwszego poświęconego kronikom i wyrzynnikom numeru w serii kluczy do oznaczania owadów Polski (1954). Rozwija i doskonali zajęcia dydaktyczne gdzie obok potocznych wykładów opracowuje i realizuje stojące na nowoczesnym, wysokim poziomie studia II stopnia dla magistrantów specjalizujących się w ochronie lasu. Organizuje pierwsze w zakresie leśnictwa i jedno z pierwszych w Polsce Studium Podyplomowe z ochrony lasu i zostaje jego kierownikiem w 1983 r. Przy Jego czynnym poparciu powstają terenowe placówki badawcze katedry. Na omawiany okres od 1949 do 1966 r. (tj. do przejścia na emeryturę) przypada też większość rozpraw doktorskich wykonanych pod kierunkiem Profesora (12 na 15). W tym czasie powstaje też główna część dorobku naukowego Profesora dotycząca systematyki i taksonomii kornikowatych i wyrzynnikowatych. Jest niezwykle uczynny i pracowity oznaczając bezinteresownie i opracowując naukowo dla wielu instytucji naukowych z Polski, Anglii, Australii, Belgii, Brazylii, Finlandii, Japonii, NRD, Nigerii, Portugalii, RFN, Turcji, Węgier i ZSRR ponad 18 tys. owadów należących do wymienionych rodzin.

W uznaniu dorobku naukowego Profesora, jego zaangażowanie w procesie kształcenia, Centralna Komisja Kwalifikacyjna na wniosek Rady Wydziału Leśnego przyznała Mu z dniem 1.X.1956 tytuł naukowy profesora zwyczajnego. W roku 1958 zostaje członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk a w roku 1964 członkiem rzeczywistym. W kadencji 1962—64 jest członkiem Prezydium Akademii. W latach 1960—65 jest Przewodniczącym Komitetu Nauk Leśnych PAN, członkiem Sekretariatu Wydziału V PAN.

Mimo ogromnej pracy badawczej i publikacyjnej oraz rzeczywistej niechęci do stanowisk tytularnych i posiedzeń nie może z uwagi na swój autorytet ich nie przyjąć. I tak w 1953 r. zostaje ekspertem Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki. Od lutego 1956 do września 1958 r. jest ponownie Dziekanem Wydziału Leśnego. Od 22.XII. 1954 do 15.XII. 1956 był Członkiem Komisji Weryfikacyjno-Egzaminacyjnej przy SGGW na stopień inżyniera leśnictwa. Od 1956 do 1974 r. jest

przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Badawczego Leśnictwa. W latach 1958—1962 jest Kierownikiem Pracowni Ochrony Lasu przy Zakładzie Badań Leśnych PAN w Krakowie (gdzie pracuje na 1/2 etatu). Od 30.VI.1962 do 30.IX.1965 r. jest Członkiem Wyższej Komisji Dyscyplinarnej Pracowników Naukowych Szkół Wyższych. W latach 1963—1967 jest Kierownikiem Studium Podyplomowego z ochrony lasu i gospodarstwa łowieckiego na Wydziale Leśnym SGGW.

Był wieloletnim przewodniczącym Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Entomologicznego i wieloletnim redaktorem organu Komitetu Nauk Leśnych *Folia Forestalia Polonica*.

Przepisy obowiązujące skierowały Profesora Mariana Nunberga na emeryturę z dniem 30.IX.1966 roku mimo pełni sił intelektualnych i fizycznych.

Nie ustaje w swej pracy badawczej opracowując klucze do oznaczania dalszych rodzin chrząszczy. Na wniosek Rady Wydziału Leśnego z dnia 26.IV.1969 r. Senat Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego nadaje Mu w dniu 26.V.1969 godność Doktora Honoris Causa. Od tej uroczystości minęło 16 lat w ciągu których Profesor usunął się całkowicie z życia publicznego zachowując jednak na codzien swój kontakt z Katedrą.

Swój bogaty i bezcenny zbiór korników i wyrynków liczący 10405 okazów należących do 1089 gatunków ofiarował 5.IV.1979 r. Instytutowi Zoologii Polskiej Akademii Nauk (księga wpisów Iz PAN Nr 28/79), a bibliotekę specjalistyczną tychże chrząszczy ówczesnemu Instytutowi Ochrony Lasu i Drewna SGGW-AR w Warszawie. Tym samym zrezygnował z dalszych studiów nad wymienionymi rodzinami owadów, które przyniosły Mu tak wielką światową sławę.

W tym też okresie ukazują się jednak dalsze klucze do oznaczeń chrząszczy z rodziny łyżczyńkowatych oraz zostaje złożony do druku klucz do *Liodidae*.

Zostaje też Profesor w roku 1980 wyróżniony zespołową nagrodą Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki I stopnia za dorobek naukowy uzyskany w związku z opracowaniem „Kluczy do oznaczania owadów polski” oraz Zespołową Nagrodę Państwową II stopnia za opracowanie metod ochrony lasów przed szkodliwymi owadami.

Wieloletni, ogromny dorobek naukowy profesora Mariana Nunberga można zaklasyfikować do trzech zasadniczych grup: entomologii leśnej i ochrony lasu (dorobek ten został uzyskany głównie między rokiem 1930—1950 i wiąże się z okresem pracy Profesora w Instytucie Badawczym Leśnictwa), systematyki, morfologii i bionomii kornikowatych (dorobek ten został uzyskany głównie między rokiem 1924 a 1929 oraz między rokiem 1951 a 1975), taksonomii i faunistyki chrząszczy Polski (zainteresowanie tą grupą zagadnień przewijały się w różnych okresach

pracy twórczej Profesora a dominowały szczególnie przed rokiem 1924 i po roku 1975).

Do najważniejszych osiągnięć naukowych, organizacyjnych i popularyzatorskich spośród wielu dokonanych w zakresie entomologii leśnej i ochrony lasu należy zaliczyć: opisanie dynamiki zmian ilościowych chrabąszczy, osnui gwiazdzistej, strzygoni choinówki a więc głównych wówczas szkodników naszych lasów, wydanie najpełniejszego i najstarszego opracowanego w Europie klucza do oznaczania uszkodzeń drzew i krzewów leśnych przez owady, opracowanie i wdrożenie metod prognostycznych pozwalających na przewidywanie zmian liczebności pierwotnych szkodników sosny oraz chrabąszczy na terenie Polski, dokonanie na podstawie wnikliwych studiów historycznych oraz analizy materiałów faunistycznych rejonizacji Polski na trzy strefy zdrowotności lasów oraz regionalizacji szkód powodowanych przez różne gatunki, co przyczyniło się do właściwej organizacji ochrony lasu w Polsce w ujęciu przestrzennym i wreszcie realne wykształcenie całej służby leśnej w zakresie ochrony lasu przed owadami. To ostatnie z wymienionych osiągnięć stało się możliwe dzięki ogromnemu dorobkowi w popularyzacji wiedzy, prezentowanemu w całej serii wydawnictw o wielokrotnych nakładach, w których zawarł swą wielką wiedzę w słowach prostych, zrozumiałych i rozstrzygających niepewności jakie musiały się pojawić u służb lasów państwowych w obliczu szkód wyrządzanych przez dziesiątki gatunków szkodliwych owadów. W zasadzie, mimo że od ostatniego ukazania się owych popularnych opracowań minęło 30—40 lat ich wznowienie nawet w niezmienionej formie byłoby nadal aktualne.

W dorobku naukowym Profesora z zakresu entomologii leśnej jakgdyby niezależnie przewijają się treści ekologiczne nigdy nie podjęte jako główny kierunek badawczy. Wynikały one z nurtującej Profesora idei zrealizowania lasu ustabilizowanego wewnątrznie, odpornego na szkodniki, choroby i klęski żywiołowe. Stąd poszukiwanie warunków sprzyjających organizmom pożytecznym oraz określenia zasad profilaktyki w ochronie lasu przed szkodnikami. Szczególną uwagę zwracał w swoich pracach np. w znakomitej rozprawie „O wpływie różnych czynników na występowanie i populację strzygoni choinówki”, na rolę domieszek liściastych pasożytów oraz mrówek w organizacji oporu wobec szkodliwych owadów. Stąd w latach 50-tych i 60-tych niezmiernie popierał i był zainteresowany pracami nad biocenotyczną rolą podszytów i runa leśnego. W tym kierunku uprofilowywał działalność badawczą swych wychowanków, którym radził poznanie systematyki i biologii owadów drapieżnych i pasożytniczych.

O ile działalność profesora w sferze entomologii leśnej i ochrony lasu miała ogromny wpływ na stopień wykształcenia leśników w Polsce

i uprofilowanie późniejszych kierunków badawczych w Katedrze to Jego studia nad kornikami i wyrynnikami wniosły trwały wkład do światowej skarbnicy nauk zoologicznych. Dorobek ten jest całkowicie oryginalny i dał Autorowi priorytet odkrywczy. Jako pierwszy zauważył, że przyjęty przez wcześniejszych autorów głównie Hagedorna podział systematyczny korników, oparty tylko na morfologii narządów gębowych chrząszczy, nie jest zadowalający i że istotną w tym względzie jest także budowa narządów gębowych larw oraz przedżołądka. Wykrył i opisał aparat dźwiękowy u kornika sześciózębego, a u drwalnika paskowanego specjalne gruczoły przedtułowiowe służące do przenoszenia zarodników symbiotycznych grzybów, którymi odżywiają się larwy. To ostatnie odkrycie zostało w szereg lat później potwierdzone dzięki badaniom mikroskopowym i sztucznym kulturom przez autorkę niemiecką Francke Grosman i przez nią spopularyzowane mimo że pierwszeństwo odkrycia bezspornie należy do profesora M. Nunberga. Opisał wreszcie jako nieznane poprzednio dla wiedzy wiele jednostek systematycznych (taksonów) *Scolytidae* i *Platypodidae* (1 podrodzinę, 8 rodzajów, 2 podrodzaje i 66 gatunków) oraz dokonał licznych redeskrypcji a także uporządkował synonimikę wielu taksonów omawianych rodzin. Szczególnie rozległy jest dorobek M. Nunberga w poznaniu rodzajów *Periommatius Chapuis*, *Xyleborus Eichhoff* i *Platypus Herbst*. Znaczny był Jego wkład do poznania rozmieszczenia geograficznego korników w Polsce i na Świecie. Jest także autorem pracy o kopalnym wyrynniku z rodzaju *Periommatius CHAP*, oraz autorem klucza do oznaczania występujących w Polsce kornikowatych i wyrynnikowatych, który miał 2 wydania (1954 i 1984).

Wreszcie trzeci kierunek badań, jest równie interesujący. Składają się na niego głównie klucze do oznaczania owadów Polski w tym niektóre do rodzin szczególnie trudnych. Są to klucze do rodzin *Rhizophagidae*, *Nitidulidae* i *Liodidae*. Także przyczynki faunistyczne rozszerzające wiedzę ważną dla poznania fizjografii kraju.

Pod kierunkiem Profesora uzyskało doktoraty 15 osób są to Stanisław Kapuściński (1946), Witold Koehler (1947), Aleksander Haber (1951), Stanisław Wiackowski (1956), Jan Dominik (1957), Jan Karczewski (1959), Ryszard Dzieciołowski, Jerzy Pawłowski, Piotr Sumiński (1960), Krystyna Madziara-Borusiewicz, Andrzej Szujecki (1962), Stanisław Borowski, Stanisław Wiackowski (1956), Jan Dominik (1957), Jan Karczewski (1959), (1969).

Profesor w ciągu wielu, wielu lat swych kontaktów ze współpracownikami i uczniami dał się poznać jako Człowiek bardzo zdyscyplinowany w słowach, jako Człowiek, którego przemyślane decyzje były dobitne. W połączeniu z wielką wiedzą, zyczliwością. wobec ludzi wielkim opa-

nowaniem, uczyniło Go człowiekiem cieszącym się prawdziwym autorytetem.

Za swoją działalność w kształceniu kadry, osiągnięcia naukowe, wkład do organizacji ochrony lasu w Polsce, działalność na rzecz rozwoju nauki, za nieskazitelną linię życia i głęboki patriotyzm był profesor Marian Nunberg wielokrotnie odznaczony. Otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi (1933), Brązowy Medal za długoletnią służbę (1938), Złoty Krzyż Zasługi (1938, 1948), Medal 10 lecia PRL (1954), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1954), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1964), Krzyż Komandorski OOP z gwiazdą (1971), Medal Edukacji Narodowej (1974), Medal 40-lecia PRL (1984). Otrzymał też liczne wyróżnienia Instytucji, Związków i Towarzystw Naukowych: MLiPD, SGGW, PTL, PTE, Słow. Wych. SGGW.

Zmarł 31 stycznia 1986 roku gdy zbliżał się do 90 roku swego życia, które tak chlubnie zapisał w karcie historii nauki polskiej i polskiego leśnictwa. Odszedł od nas człowiek niepospolitych wartości intelektualnych i moralnych, którego młodość sięgała czasów walk o niepodległość Polski w których czynnie uczestniczył. Człowiek, którego praca i siła woli, szlachetność czyni niezapomnianym.

Andrzej Szujecki